

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון כ"ח

תשע"ב

חשון 397

תפילת העמידה – ברכת השלום

ברכת "שים שלום"

כשיא תפילת העמידה בחתימתה

דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל
אמור להם:

בברכה ה' וישמרך: יאר ה' פניו אליך ויחנך: ישא
ה' פניו אליך וישם לך שלום:
ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם: (במדבר ו,
כג–כו)

קיימת לכאורה סתירה בין פסוקי המסגרת: בין פסוק הפתיחה – "כה תברכו" ובין פסוק הסיום – "ואני אברכם". מובן שאין כאן סתירה אלא יחס של פרשנות, לאמור: הברכה שיאמרו הכוהנים תחול בסופו של דבר על ידי הקב"ה בכבודו. על הכוהנים רק לדאוג לומר את לשון הברכה ב"השימם בכך את שמו של הקב"ה על בני ישראל".

לאור הדברים הנ"ל נוכל לעמוד על כך שעיצובה של ברכת שלום בזיקה לברכת הכוהנים הפך אותה לברכה ייחודית בהשוואה לשאר ברכות תפילת העמידה, ולא רק לאור תוכנה הייחודי הכולל את מכלול הבקשות. ברכת שלום היא היחידה מבין כלל תשע-עשרה ברכות תפילת העמידה של ימות החול שתוכנה מכיל נוסח מקראי וחלק מתוכנו נוצר בזיקה לו. נדיר מאוד¹ למצוא נוסח תפילה שמקורו הוא אלוקי (ולכן אינו שנוי במחלוקת נוסחים של מסורות ועדות ישראל). אמנם חתימתה של ברכת שלום, ככל ברכה, מכילה את מטבע הברכות שקבעו חכמים לכלל הברכות: "ברוך אתה...", אך בתוכן החתימה נזכרת שוב לשון הברכה: "המברך את עמו ישראל בשלום". אמנם מצינו תופעה זו גם בברכת השנים שבתוכן חתימתה נזכר לשון ברכה ("מברך השנים"), אך בברכת שלום נוסח תוכן הברכה נוצר בזיקה ללשון התורה שבברכת כוהנים ובהשראת הנאמר בתהלים: "ה' יברך את עמו בשלום".

נסכם אפוא ונאמר כי ברכת השיא והפסגה בתפילה היא הברכה אחרונה של תפילת העמידה שעניינה הוא השלמות, ברכה שהקב"ה בכבודו ובעצמו הכתיב אותה לעם ישראל. יהי רצון שזוכה למימוש של ברכה זו בימינו. בעיקר לאור העובדה כי אופני מימושו של נושא השלום כיום בארץ ישראל מהווה יסוד מפלג בחברה הישראלית, אף שעצם השאיפה השלום מאחד את כל קשת החברה הישראלית. שיתקיים בנו במהרה "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום".

הרב ד"ר דניאל רביב

מרצה בתואר שני

ובהתמחות למחשבת ישראל

ברכת "שים שלום" היא הברכה החותמת את מערך ברכות תפילת העמידה. היא נבחרה להשלים את מערך תפילת העמידה, ולא בכדי קבעו חז"ל את מיקומה בסיום התפילה, ומיקום זה מובן לאור טיבה. תוכנה מתמקד בבקשה לשלום ולשלמות וכולל את שאר הבקשות להטבת מצב הפרט והכלל בעם ישראל בכל מישורי החיים, כגון מצוקות, כלכלה ובריאות. בכך ניתן לראות ברכה זו כמעין נקודת שיא במסגרת מערך הבקשות, שיא המגיע רק בסיום תפילת העמידה, וזאת בשל היותה הברכה החשובה ביותר, בהכילה את כולן.

חז"ל אינם מסתפקים בהסבר הנ"ל. הם עומדים על מיקומה במערך ברכות תפילת העמידה לאור מיקומה של ברכת כוהנים, שנקבעה בסוף תפילת העמידה במסגרת שלוש הברכות האחרונות של הודאה הפותחות באזכור עבודת הקרבנות בבית המקדש. כך הם מסבירים: ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים, דכתיב (במדבר ו, כז) "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם". ברכה דהקדוש ברוך הוא – שלום, שנאמר (תהלים כט) "ה' יברך את עמו בשלום" (בבלי, מגילה יח ע"א).

בהסברם זה משתקף תהליך סידור ברכות תפילת העמידה. ברכת כוהנים נקבעה בסיום תפילת העמידה, ובעקבותיה שובצה ברכת שלום בסיום ברכות התפילה. מאחר שבסימנה של ברכת כוהנים נזכרת ברכת ה': "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם", הצמידו אליה את בקשת השלום לפי שברכה מה' נקראת "שלום". נציין כי גם הקדיש (השלם) מסתיים בציון נושא השלום ואף ספר המשנה מסתיים באזכור השלום ובציטוט הפסוק מתהלים שציטטה הגמרא לעיל:

אמר רבי שמעון בן חלפתא לא מצא הקדוש ב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר (תהלים כט, יא) "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (משנה, עוקצין ג, יב).

ההצמדה בין ברכת שלום לברכת כוהנים הופכת את ברכת הכוהנים לחלק מברכת שלום. הבנה זו מסתברת לאור קיום מכנה משותף לשוני בין ברכת כוהנים לברכת שלום. ברכת כוהנים (במדבר ו, כג–כו) מסתיימת במילים "וישם לך שלום", וברכת שלום פותחת במילים "שים שלום". פתיחה זו מן הסתם נקבעה על פי לשון התורה בסיום ברכת הכוהנים, וכפניית בקשה היא מתבססת על ברכת הכוהנים בבחינת "אישור אלוקי" המתיר ומאפשר לבקש ממנו שישים שלום, ואף להתנסח בלשון ציווי – "שים". ניתן לומר שברכת שים שלום עוצבה למעשה, נתגבשה ופותחה על בסיס ברכת כוהנים שמקורה וניסוחה הוא מהתורה. תוכנה של ברכת הכוהנים מצוי בתוך מסגרת הנחיה כיצד על הכוהנים לברך את ישראל, בנוסח הברכה שניסח הקב"ה ובציון האופן שהיא אכן תחול מצד הקב"ה:

¹ למעשה אין אף תפילה או קטע אמירה שנאמר עליו בתורה שעליך לבטא בשפתך נוסח ספציפי זה במסגרת תפילה (כה תברכו [...] אמור להם). פרשת קריאת שמע שנלקחה מהתורה היא פרי הנחיית חז"ל לקרוא מילה את הקטע מספר דברים, פרק ו, קטע המכונה "שמע ישראל", על פי מילות הפתיחה שלו, כאשר לא נאמר במפורש בתורה שזהו הנוסח שיש לומר. אמנם מצינו ניסוחים מקראיים של קטעי אמירה שיש לומר בהקשרים הלכתיים שונים כמו "מקרא ביכורים", וידוי מעשרות ועוד (על פי רשימת הפרשיות על פי משנה, סוטה ז, א, ב), אך מבחינת יישום לדורות אין כתפילה הנאמרת בכל יום שנוכרת בו ברכת כוהנים, שלא כשאר הפרשיות שנאמרות באירועים מיוחדים.

אם תחלצו לפני ה' למלחמה

הוא מצווה על אהרון ועל נשיאי העדה שאם השבטים לא יעברו חלוצים הם לא יקבלו את מבוקשם לשבת בעבר הירדן המזרחי. רק כאשר שני השבטים עונים שוב: "את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה", משה מוכן לתת להם את עבר הירדן המזרחי. מה התחדש בהצהרה האחרונה של שני השבטים שלא היה בהצהרה הקודמת?

תשובתו של רמב"ן על שאלות אלו היא: "אמרו [שני השבטים למשה]: אין אדונינו [משה] צריך לצוות עלינו בתנאי כפול, כי הם דברי ה' ולא נעבור על מצותו [...] כי מתחילה אמרו כאשר אדוני מצווה". רמב"ן מסביר שהשבטים אמרו למשה שהוא לא צריך להתנות אתם שוב כי הם לא יעזו חלילה להפר את ציווי ה'. לכן הם משנים את ניסוח הבטחתם ואומרים: "את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה", במקום דבריהם הקודמים: "עבדיך יעשו כאשר אדני מצווה". כשהם מכירים בכך שהציאה למלחמה היא מצוות ה' ומבטאים זאת, אזי משה נותן להם את מבוקשם. אולי ניתן להסביר על פי רמב"ן גם את החידוד הראשון שחידד משה. השבטים אמרו: "נחלץ חשים לפני בני ישראל" ומשה עדיין לא מאשר, אלא מציג שוב את התנאי, והפעם מחדד: "אם תחלצו לפני ה' למלחמה". המלחמה היא לפני ה' והמצווה היא מצוות ה'.

אנו חייבים להבין שארץ ישראל היא לא דבר פרטי ואישי של שבט היושב בנחלה מסוימת. המלחמה על ארץ ישראל שייכת לכלל האחים ועל כן: "האחייכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה". אך יותר מכך, חשוב לזכור שללחום, לכבוש ולנחול את הארץ זה ציווי ה' והמלחמה היא לפני ה'. אנו צריכים לקרוא בקול גדול: "את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה, ובעזרת ה' נעשה ונצליח."

ברוריה גרינצייג

סטודנטית בהתמחויות למחשבת ישראל ולתנ"ך

בפרשת מטות (פרק לב) מופיעה בקשתם של בני גד ובני ראובן לשבת בעבר הירדן המזרחי עוד לפני כבוש הארץ. לכאורה, פסוקים מעטים היו מספיקים כדי לתאר את הדיון בין משה ובין השבטים. אך חילופי הדברים הללו מובאים באריכות, כשלושים פסוקים, דבר המצריך התבוננות נוספת.

בני גד ובני ראובן פונים אל משה, אלעזר ונשיאי העדה ומבקשים: "יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה, אל תעברנו את הירדן". משה רבנו מגיב בחריפות לבקשתם של השבטים ובפיו שתי טענות: האחת, "האחייכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה"? כלומר איך ייתכן שעם ישראל כולו ימסור את נפשו במלחמה ואתם לא תשתתפו במאמץ המשותף? הטענה הנוספת היא: "ולמה תניאון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם ה'?! במלים אחרות, איך אתם מעיזים להוריד את המוטיבציה של בני ישראל מלכבוש את הארץ? כדברי הרס"ג, ש"תביאו מורך ורפיון לב". משה מוסיף ומשווה אותם למרגלים: "כה עשו אבתיכם [...] ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם ה'". הוא מתאר את חטא המרגלים ומסיים את דבריו בהאשמה: "והנה קמתם [...] תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף ה' אל ישראל". השבטים מקבלים את ביקורת משה ומתחייבים לפעול מתוך ערבות הדדית, "ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם [...] לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו".

לאחר ההבהרה של שני השבטים היינו מצפים שמשה ייעתר לבקשתם, אך משה לא מסתפק בהצהרתם וחוזר שוב על התנאי: "ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה, אם תחלצו לפני ה' למלחמה". כשהם עונים: "עבדיך יעשו כאשר אדני מצווה", הם מרגיעים אותו ומאשרים את דבריו, אך משה עדיין לא מניח להם.

מחנכים באמונה

לאן נוסעים?

הרב יונה גודמן

תורתנו נצחית. כתובים בה דברים שנוכל כולנו ללמוד מהם באופן אישי. דווקא משום כך מפתיע המקום שהיא משקיעה במה שנראה כתיאור גאוגרפי של מסעות שהתקיימו לפני אלפי שנים. מה יש לנו ללמוד מהעובדה שפעם בני ישראל חנו או נסעו? האדמו"ר מסלונים (הרב שלום נח ברזובסקי זצ"ל), בעל "נתיבות שלום", מציע לשאלה זו פירוש חסידי רב משמעות:

ויש ב' בחינות במסעי האדם, ויסעו ויחנו. "ויסעו" עניינו לכבוש מקום חדש, ואילו "ויחנו" היינו להשתלט על המקום החדש שכבשו ולהתבסס בו [...] יש לפעמים אצל אדם רגע טוב שמקבל על עצמו, אבל אח"כ אינו משתלט על זה ולא מחזיק מעמד, וצריך שיהיה ויסעו וגם ויחנו, להחזיק ולשלוט במה שכבש. ועפ"י [ועל פי זה] יש לתרץ קושיית האוה"ח ה' [האור החיים הקדוש] מדוע נאמר רק אלה מסעי בניי ולא נזכרו גם החניות, כי הראשית והעיקר אצל יהודי הוא "אלה מסעי בניי", לנסוע תמיד קדימה ולכבוש, שזהו בחי' [בחינת] ויסעו כנ"ל, ואילו ויחנו הוא בחינה יותר קטנה, אך זקוקים גם לה, להשתלט על מה שכבשו.

בדורנו, מה קל יותר לנו כמבוגרים ומה קל יותר לתלמידינו הצעירים: "ויסעו" או "ויחנו"? למה?